

Bűnhődés

Berlin-szövegek

3.

Huzamosabb berlini tartózkodás után repülővel utaztam vissza Szerbiába. A gépnek Budapesten kellett volna landolnia, de a tornádó fogságában négy és fél órát köröztünk a légtérben, miután az ítéletidő miatt lezárták Közép-Európa reptereit. Mivel a gép úti célja Budapest volt, főleg németek meg magyarok voltak a fedélzetén, meg elvétve néhány továbbutazó ázsiai.

A levegőben hánykolódó gépen a németek fegyelmezetten ültek a helyükön, a szájuk mozgott, valamit magukban motyogtak, de némák maradtak. Még vizet sem kértek a csinos stewardessektől, ám ha kértek volna, akkor sem kapnak, mert a hölgyek a személyzet részére fenntartott, az utasokkal szembeni ülőhelyeken leköötözve, fegyelmezetten mosolyogtak az utasokra. Annyira hasonlítottak egymásra! Mozdulataik is, félénken fürkésző tekintetük is hasonló volt, arra is gondolhattam volna, hogy iker-testvérek.

A német utasok a szemük sarkából figyelték őket, és időnként keresztet vetettek. A repülőgép ablakán keresztül a cikázó villámcsapásokat bámultam, míg újra meg újra a német ezredes halála nyomasztott. Hogyhogy pont most? A visszás, életveszélyes helyzetben kerestem az okát. Bizonyára ő is a szeme sarkából úgy méricskélte a Führert, mint szerencsétlen utastársaim a személyzet arcrezdülését. Döbbenten kémlelhette, amint kacsázva közelít felé. Önuralmat diktált magának, mert rezdületlen arccal nézte, és szóra sem nyitotta a száját. Egy úriember minden szituációban uralkodni képes önmagán és a helyzeten is. Nem veri ki a balhét. Ugyanúgy viselkedett, mint a német utasok a köröző, majd zuhanó gép fedélzetén. Fegyelmezetten ült a helyén csakúgy, mint azok az utasok, akik a halálközeli félelemnek adták át magukat. A boszniai ormok között aztán

meghozta a végítéletet. Ne csereberéljék őt el senkiért. Megalázó számára ez a kupeckodás. Egy úriember sokkal többet ér, mint egy náci vagy egy kommunista. Saját sorsa felett – amíg tart, és addig tart, amíg ésszerűnek tartja – ő fog uralkodni.

A németek egyszer sem ejtették ki a halál szót; mintha magától a szótól jobban féltek volna, mint a valóságtól. Ennek ellenére a magyar utasok egymással versengve ismételték: halál, halál, halál. Biztos halál! Egymást túlkiabálva civakodtak azon, hogyan kell kitörni a tornádóból, hol kellene landolnunk.

Magyar szavaktól volt hangos a gép fedélzete, mindenki jobban tudta, mint a pilóta, hogy hova, merre kell irányítani a gépet. Egyikük azt harsogta, hogy az Adriai-tenger felé kellene venni az irányt, a másik éppen ellenkezőleg, az északi irány mellett kardoskodott. Az előttünk levő ülés támláján szemmagasságban beépített monitoron keresztül követhettük, éppen melyik város fölött hánykolódik a gépünk. Párizs, Róma, Düsseldorf és Frankfurt, Varsó és Prága! Minden magyarnak volt megbízható tippje arról, hogyan kerüljük el a biztos halált. Az egyik azzal vádolta a másikat, hogy okoskodása a vesztünket okozza. Én sem tudtam türtőztetni magam, amint a képernyőn megpillantottam Pulát. Mire felüvöltöttem volna, Pula eltűnt a szemem elől. A következő percben már a Trieszti-öböl felett voltunk.

– Trieszt! – kiáltottam –, landoljunk Triesztben!

Ha netán Triesztben landolnánk, játszadotam a gondolattal, első utam a Ponto Rossóra vezetne, azután sorra látogatnám meg azokat a városrészeket, ahol valaha oly gyakran megfordultam, amikor még a könyvtáramban Európáról álmodoztam. Ég és föld között lebegve Európából érkezem, illendő lenne megköszönni mindazt, amit kaptam. De mit is kaptam Európától? Új illúziót, amely kárpótolt az elvesztett szocialista álmokért? Az utóbbi csak a lucid könyvek lapjain volt kívánatos, nem a valóságban. A szelleme vonzott, a valósága taszított. A nemzetben gondolkodó Németh László, illetőleg a polgárságban gondolkodó Márai Sándor is a szocializmusról álmodozott. Meg a plebejusi ihletésű Illyés Gyula is. Hogy a marxistákat ne is említsem. A fiatal Lukács valami vallásos révületben gondolt a proletariátusra, Ernst Bloch pedig az új Messiást vélte megtestesülni benne. A vírus a legnagyobbakat sem kímélte. Vírus, kérdem bizonytalanul? Nem akarom a halott szocializmust rugdosni, aki nem természetes halállal múlt ki, hanem a szakadékba vetette magát, ugyanúgy, mint az a német ezredes. Talán ugyanazon oknál fogva. Már mint becsületből! Öngyilkos lett a szocializmus. Nem döntötte meg azt senki, csak a hősök és az álhősök őrzöngtek a szakadék partján azzal a gögös

és bárgyú elképzeléssel, hogy éppen ők vetették a szakadékba. Még azt sem vettük tudomásul, hogy a szurdok szélén táncolunk. Szitkozódunk, zaftosakat káromkodunk, míg egymás torkát szorongatjuk. Így üljük meg európai örömnepünk. A holttest pedig a völgykatlan mélyén foszlik, bűze felcsap a magasságokba, azonban senkinek sincs bátorsága lemászni és elhantolni a hullát. Semmit és senkit sem tudunk végtisztelességgel eltemetni, legkevésbé saját halottainkat.

Esetleg a Ponto Rossón most divatos olasz inggel meg új farmernadrággal lepem meg magamat. Olyannal, amilyenben Titót gyászoltam, s két évtizeddel a halála után beláttam, hogy illendőbb módon nem is gyászolhattam. Így temetném el legszívesebben a szocializmust. Eltorzult arcát bámulva, arra gondolva, hogy életében sem hasonlított arra, amiről álmodoztunk. Mi rontottuk meg, mi kergettük öngyilkosságba, az apák és a fiúk meg az unokák, megrontottuk, majd megbosszultuk, mert nem hasonlított a megálmodottra.

Levetett régi holmimat bedobnám a konténerbe, hogy azután nejlón reklámszatyrok nélkül betérhessek a San Markóba. Az előttem táncoló pincérnek nem szerbül, hanem németül vagy angolul mondanám, hogy „bitte einen freie Tisch”, avagy „please a free table”, hiszen Európából érkezem, nem pedig Közép-Európa és a Balkán határvidékéről, mire a balkáni pincér mimelt előkelőséggel, de mégis alázatosan, az egyik félreeső, ablak melletti asztal felé vezetne, kihúzná alóla a széket, és helyet kínálna. Türelmesen ácsorog előttem, miközben némi töprengés után közlöm vele, hogy igazi olasz presszókávét szeretnék, természetesen tej nélkül, mert kedvelem az olasz presszó aromáját, amit a tej mindig elsikkaszt. A pincér kecsesen pördül egyet, majd kisvártatva megérkezik a gőzölgő kávéval. Kényelmesen elhelyezkedem az elegáns tonettszéken, ellazulok, és csak a szagló- meg ízlelőszerveimre koncentrálok. Átadom magam az élvezetnek. Várakozom. Kedves élmény lenne, ha Claudio Magris feltűnne a bejárat ajtóban, mert írta, hogy rendszeresen eljár ide, mert élvezni tudja ezt a hagyományosan elegáns közép-európai hangulatot.

S valóban, tényleg megjelenik. Helyes, bólintok elismerően. Úgy él, amint írja. Ezt tudom becsülni, mert az utóbbi években ráuntam azokra az olvasmányokra, amelyekben az írók nyakra-főre fantáziálnak, hogy minél cikornyásabb mondatokat kanyarítsanak. Megelégettem a szövegíró szektákat, szabad akarok lenni. Ráuntam a szépségre, amely kitalált hazugsággal kezdődik. Annál is inkább, mert vége a diktatúrának, nincs helye többé a homályos metaforáknak, az óvatos célzásoknak, a politika esztétizálásának. A világ megváltozott körülöttem, ravaszabb lett és átláthatatlanabb. A valóság eltüntetésének diktatúrájában élek, ezért nem ma-

radt más hátra, mint kétségbeesett erőfeszítéssel durván meg kell nevezni a maradó megnevezhetőt.

A pincér úgy üdvözlöli a belépő Magrist, mint régi ismerőst, ezt azonban csak én veszem észre, mert tudom, hogy a hagyományos közép-európai elegancia és etikett nem enged meg a pincér részéről semmiféle intimitást. Csak arról van szó, hogy rendelés közben Magrisnak nem kell külön hangsúlyoznia, hogy a presszókávét tejjel vagy tej nélkül parancsolja, illetőleg elmagyarázni, milyen süteményt kér hozzá. Ha felemeli a kezét, és udvariasan közli a pincérrel, hogy teát kér, akkor a pincér tudni fogja, hogy Magris megfázott vagy influenzás. Miután a pincér bólintott, majd meghajolva elvonult, Magris asztala elé lépek, és kellő tisztelettel bemutatkozom, majd emlékeztetem, hogy Újvidéken találkoztunk. Én tartottam a laudációt, amikor Újvidék városa rangos elismerésben részesítette.

Ő szórakozottan rám pillant, lehet, hogy felismert, lehet, hogy nem, mindenesetre Újvidék nevének hallatára helytel k kínál. A pincér közben hozza neki a presszókávét, minék utána áthozza az enyémét is, ami nagyon figyelmes gesztus részéről, mert ha nekem kellene visszamennem a kávécsészéért, akkor megszakadna a társalgás, ami pedig mindenképpen a rövid trieszti barátkozás végét jelentené.

– Mi újság Újvidéken? – kérdezné Magris, ha netán Triesztben hajtana végre kényszerleszállást a gép. – Hogyan szolgál a szakállas polgármester egészsége? – folytatja.

Nyilván összeréztette a polgármestert valamelyik költővel, gondolnám, mert a polgármesterünk nem hord szakállt. Hosszú, nyúlánk alak, aki mindig simára borotválva szónokol a nyilvános rendezvényeken.

– Ó, a polgármester remekül érzi magát – válaszolom –, nemrég nyitotta meg azt az öt kilométeres sétányt, amit a Duna-part felújítása keretében tervezett. Létezik a vagy tíz kilométeres régi útszakasz, amit annak idején a szocializmusban építettünk, de jövőre azt is rendbe hozzuk, mert a szocializmusban mindent elfuseráltunk. Ha elkészülünk vele, akkor Újvidéknek lesz a legszebb és leghosszabb Duna-parti sétánya.

Magris elismerően bólogat. A Duna említésére felcsillan a szeme. Hogyne, hogyne. Elevenen emlékszik a folyópartunkra, járt ő ott, amikor a Duna-könyvét írta. – Nagyon kedves balkáni emberekkel találkoztam – mondja, és a szájához emeli a kávécsészét.

Nem szeretném elrontani ezt az ünnepélyes találkozást, leplezem magam, nem akadékoskodom azzal a megjegyzéssel, hogy talán túlságosan kedvesek voltak azok az emberek, mert az ő jugoszláviai Dunája túlságosan idillikusra sikeredett, hisz említett kötetében arról ír, hogy a különböző vajdasági nemzetek úgy élnek egymás mellett, mint a galambok.

Magrist is meghipnotizálta Tito marsall, akárcsak minket, és egész Európát. Igazi szocialista mágus volt az öreg Don Juan. A dél-bánati asszony, aki elbeszélte neki az együttélés csodálatos legendáját, voltaképpen ugyanúgy viselkedett, mint a San Marco közép-európai előkelőségekkel parádézó pincére, aki már szinte művészi szintre emeli a szemfényvesztést. Úgy játssza meg a bécsi pincér szerepét, hogy egy született osztrák kávéházi pincér is megirigyelhetné. Mérget mernék venni rá, hogy Magris is meg van győződve róla, hogy a pincér kijárta a bécsi iskolát. Mint ahogy arról sincs sejtelve, hogy a Duna medre tömegsírral van tele. Voltak ott Horthy Miklós lelkén száradó „hideg napok”, aztán partizán „hideg napok”, s immár megszámolni is lehetetlen, hány szerb, magyar, zsidó, német csontváz nyugszik a Duna-meder mélységeiben. De nemcsak folyóink hullámsírjaiban, hanem az egész vajdasági rónán korhadó csontok rejtekeznek a jó minőségű termőterület föld alatti árkaiban. Míg műveltük a mezőséget, Európáról ábrándoztunk. Vagy csak színleltük az egészszet, mert, amint látom, minél közelebb kerülünk hozzá, annál inkább ódzkodunk tőle. Mi lesz velünk, ha egyszer megvalósulnak az álmaink? Mi lesz az én Európa-illúzióm sorsa, amelyben bíztam, míg az öngyilkosjelölt szocializmus a torkomat szorongatja. Magris előtt azonban nem feszegetném mindezt, mert nem kívánok a szokásos keleti ellenzéki sirámokkal, disszidens párosszal előhozakodni. Meg aztán maradjon Magrisnak is némi illúziója, higgye el, hogy az előkelő pincér veleszületett közép-európai kávéházkultúrával szolgálja ki őt.

– Teniszpályákat építünk a Duna-parti sétány mellé – bököm ki –, hogy szórakozzon, testedzett legyen a nép. Meg dzsoggingoljon. Munka után aktívan pihenje ki fáradalmait. Szóval, napról napra szebb lesz ez a Duna-parti város, tele van nyugati bankkal, szupermarkettel, az elegáns kávéházak tömve vannak fiatallal, ugyanúgy, mint a San Marco és a többi triezsti pizzéria meg kávézó. Kezdünk Bécsre és Triesztre hasonlítani...

Gyorsan beláttam, hogy mennyire suta a válaszom. Duna-part, sétány, dzsogging, teniszpályák, üvegpalták, elegáns kávéházak, de semmi abból, amit a könyvtáramban olvastam Európáról. Az ég és föld között lebegve, Európából hazafelé tartva egy képzelt beszélgetés közepette, felvetődött a gyanú bennem, hogy olyanok vagyunk, mint San Marco pincére, mímeljük a közép-európaiságot, európai manírokkal manipulálunk, miközben észre sem vesszük, hogy nincs többé mit mímelnünk. Nincs miről álmodoznunk. Mert időközben álunk valóra vált. Csak nem ilyen álmokat akartunk.

A váratlan találkozásból azonban nem lett semmi, mert az egyik utas erőlyesen leintett. – Miféle Trieszt, ha már Olaszország felett hánykoló-

dunk, akkor inkább a római reptéren landoljunk. Nyomban tiszteletünk tehetnénk a Vatikánban és a Szent Péter-bazilikában, túlélőként hálát adhatnánk az Istennek. Ha lenne szerencsénk, még a pápa áldását is megkapnánk.

Kimeresztettem a szemem. – Rómát nem látom a monitoron – feleseltem, és abban a pillanatban rádöbentem, hogy én is belezuhantam a magyar pakliba, bekapcsolódtam az általános magyar perpatvarba. Néhány utas pártomat fogta: miért ne végeznénk kényszerleszállást Triesztben, hiszen Trieszt valamikor a miénk, magyaroké volt. Erre kitört az általános licitálás. Fiume is a miénk volt, Pozsony is a miénk volt, Kolozsvár is a miénk volt, Újvidék is a miénk volt, minden a miénk volt! Most meg nem akad egy tenyérnyi hely sem, ahol landolhatnánk. Mindent elvettek tőlünk Trianonban. – De ki is az oka ennek?! – hangoskodtak néhányan. – A magyar urak, akik esztelen háborút folytattak – kiabáltak diadalmasan. – Nem igaz, mi csak az igazságért mentünk hadba, amiért kegyetlenül megbüntettek bennünket – tromfolt a másik tábor.

Abban a pillanatban Belgrád neve tűnt fel. Belgrád, kiáltottam bele a Trianonról szóló hangzavarba. – Belgrád nem volt a miénk, oda nem megyünk – torkolt le az előttem ülő hölgy – mi mindig Európát és a kereszténységet védjük a töröktől meg a Balkántól. Akkor inkább repülünk a vesztségbe, pusztuljunk el Európában!

– Javaslom, ha egy mód van rá, forduljunk vissza Berlinbe. Berlinbe, magyarok! – kiáltotta el magát csúfondárosan egy fiatalember, mire a többség felhőrdülve leintette. Ezzel tetőzött az általános magyar perpatvar. Az volt az érzésem, hogy ez tartani fog mindaddig, míg a gép le nem zuhan, aztán következik a nagy magyar némaság.

Szerencsére a tornádó iszonyú erejével küszködő német pilótákat nem érdekelte mindez. A négy és fél órát tartó körforgás után felsejlett a remény. A pilóta a fülke ajtajáig támolyogva személyesen közölte velünk, hogy egy utolsó manőver következik, felesleges a riadalom, inkább mindenki összpontosítson, és erősítse meg a biztonsági övet. A bécsi torony jelezte, hogy húsz percre megnyitja légterét. Amit Isten ád!

– Akkor nincs semmi baj, feleslegesen vitatkoztunk – szakította meg valaki a feszült, síri csendet.

Landoltunk. Néhány utas sírva fakadt a megkönnyebbüléstől, a legtöbb azonban a sok hatása alatt káromkodtak, mint a bicskás. Vádaszkodtak, ki kezdte a pánikhangulat keltését. A cég képviselői mosolyogva közölték, hogy a bécsi Franz Josef Szállodában helyeznek el bennünket, és másnap autóbusszal folytatjuk utunkat Budapest felé. A tisztviselők úgy viselkedtek, mintha semmi sem történt volna; hamísítatlan nyugati mo-

sollyal hallgatták a megrémült utasok beszámolóit, akik azt ecsetelték, hogyan menekültek meg a halál torkából. Legyintettek, mintha csak azt akarták volna mondani, hogy semmiség az egész, ítéletidőben megszokott dolog.

A csomagokra várakozva magyar üzletemberek mobiltelefonon hangosan telefonáltak Budapestre, intézkedtek, a sofőr azonnal induljon Bécsbe, ne lopja a napot, az üzlet nem vár, reggel sürgős ügyekben kell dönteni. Aztán a családnak telefonáltak. – A gyerek alszik, jól van, drágám, a kiválasztott ékszert megvásároltam, persze, persze, ne izgulj – ordították a telefonba. – A gyerekeknek is hoztam ajándékot, hogyne, hogyne. Ne áruld el nekik, hogy az apjuk életveszélyben forgott, Bécsben vagyok, persze, persze, várom a sofőrt, milliós üzleteket kötöttem, euróban beszélek, persze, ki gondol a nyavalyás forintra, euró igen. – Az volt a baj – harsogták –, hogy az ostoba pilóta nekirontott a tornádónak. Már a németek se tudják, hogy mi fán terem a profizmus. Elkurvultak az Európai Unióban. Vagy a nürnbergi torony személyzete hülye, ugyanis ők engedélyezték a továbbrepülést. Nem lehet tudni. Na, ha a cégemben ilyenek teljesítenének szolgálatot, azonnal elcsapnám őket. Kiraknám a szűrüket az utcára. Rettenetes, hogy az ember nem bízhat már senkiben. Fontos, hogy földet értünk.

A cég alkalmazottai összetereltek bennünket, és a reptér épülete előtt várakozó autóbuszokba invitáltak. A busz ablakán keresztül bámultam a kidöntött fákat, az összeroncsolt autókat. A földön is ítéletidő tombolt. Nemsokára a Franz Josef Szálloda luxus apartmanjában élveztem a komfortot, miközben arra gondoltam, hogy valójában nem is történt semmi.

Miféle tornádó? Csupán csak az isten ostroma incselkedett velem, csak a villámfényes mennybolt ragyogott, vagy az ördögfiókák játszadoztak. Túléltem ezt is, mint annyi mást – csillapítottam magam. Feleséggel az apartman felső emeletén, a hálószobarészben toporogtunk. Úgy festettünk, mint a gyerekek, hiszen soha még nem jártunk ilyen fényűző lakosztályban. Kiléptem a növényekkel teleültetett erkélyre. Beletelepedtem a fonott teraszgarnitúra ülőalkalmatosságába. Akár azt is gondolhattam volna, hogy valamelyik bécsi parkban, például a Schönburg parkjában üldögélek.

A balszerencsés légi út után feleségem nem hajlandó többé repülőgépre szállni, emiatt autóbusszal vágunk neki a tizenkilenc órás útnak, hogy a berlini Bleibtreu Szálloda meg a Literaturfestival vendégeiként, Berlinben töltsünk hat hetet. Soha jobbkor, örvendeztem, hiszen ez azt jelenti, hogy tanúja lehetek a nagy európai ünnepségnek, amit a berlini fal ledöntésének tizedik évfordulója alkalmából rendeznek.

A bőröndöt már lezártam, amikor az asztalon megpillantottam Lenka telefonszámát és a gondosan becsomagolt dobozt, amit a nagynénje adott,

azzal a kéréssel, hogy ha Berlinbe érkezem, okvetlenül keressem fel, és adjam át neki az apró családi ereklyéket. Gyorsan a kézitáskámba süllyesztettem a kis csomagot. Ma sem tudom megmagyarázni, hogyan fedkezhettem meg róla. Pedig szerettem volna találkozni vele, ám az is megtörténhet, hogy a tudatalattim mást gondolt. Talán azt, hogy hagyjuk a régi emlékeket. Harminc éve nem láttuk egymást. Nem azért utazom Berlinbe, hogy a múltat bolygassam.

A doboz Lenka megboldogult szüleinek jegygyűrűjét, Lenka apjának kitüntetéseit és több családi fotót tartalmazott. A nagynéni gondosan megmutogatta mind, majd minden egyes darabhoz magyarázatot fűzött. Lenka apja partizán egyenruhában. A héttérben sarló-kalapácsos zászló. Lenka szüleinek esküvői fotója. Lenka két nővérével. Aztán még néhány töredezett fénykép: Lenka egyedül, Lenka a fodrászszalonban, munka közben. Koromfekete haja, kreol bőrszíne igazi balkáni szépségről árulkodott.

Németországba távozott, ahol egy fodrászszalonban dolgozott – emlékeztetett a nagynéni –, ám szépségét a németek is csodálták. Nem csoda, hogy egy évre rá az egyik női magazin versenyén szépségkirálynőnek választották. Egy jól szituált német biztosítási ügynök halálosan belebolondult, térden állva kérte meg a kezét. A mi Lenkánk beadta a derekát. Az eljegyzés után vőlegényével hazajött látogatóba. Hogy bemutassa a férjjeöltet a szülőknek. – A többit tudja – fejezte be a nagynéni.

Hogyne tudtam volna. Délben érkeztek meg egy nagy Volvóval, de tíz percet sem tartózkodtak a szülői házban. Az apa partizán egyenruhában fogadta őket, amikor hirtelen rájuk szegezte a pisztolyát. Csak annyit mondott, hogy „takarodjatok”, majd néhányszor a levegőbe lőtt. A lövöldözés hallatára a járőrök is megjelent, azonban addigra már a fiatalok messze voltak. Mit is kezdhettek volna velük a rendőrök? A rendőrbiztos megveregette Lenka apjának a vállát, mondván, hogy rendbontás miatt jelentést kellene írnia, azonban ezúttal eltekint, hiszen együtt érez vele, mert azért a németek mégiscsak elrabolták a lányát.

Az autóbuszunk este nyolckor futott be az újvidéki pályaudvarra. Dél-Szerbiából, pontosabban Kuršumlijaból indult, itt csak annyit állt, hogy felvegye az új utasokat. A testes kalauz és a sofőr piszkos fehér ingben, előkelő kézmozdulatokkal fogadott bennünket, és többször is elismételte, hogy szálljunk be gyorsan, mert késésben vagyunk.

– Berlin via Dresden! Szálljanak be az urak és a hölgyek! – ismételtette harsányan.

Nem volt sok utas, de szokásunkhoz híven ezúttal is idegesen tola-

kodtunk az ajtó előtt, mintha nem lenne elég ülőhely. Nincs ebben semmi

meglepő, hiszen volt alkalmam megtanulni, hogy így kell élni, azzal a félelemmel, hogy lemaradhatunk, vagy valahonnan kitúrnak bennünket. A busz kényelmetlen volt és piszkos, orrfacsaró, savanykás csevapcsicsa-, pljeskavica- meg hagymaillat terjengett a levegőben. A szemeteskosarak között nagy nehezen elbotorkáltunk az első szabad ülésig.

Rémülten pillantottunk egymásra, mert a zene legalább ötször hangsabb volt, mint az újvidéki kávézóknak. A kalauz azonban a hangszórót túlharsogva bejelentette: – Hölgyeim és uraim, indulunk.

Miután a busz elhagyta Újvidéket, a jegykezelő felállt, kezébe vette a mikrofont, és széles mosoly kíséretében vázolta az útirányt. – Uraim és hölgyeim, Berlin via Dresden – ismételte. – Közlöm még önökkel, hogy Magyarországon nem állunk meg, de ha valakinek „nagyon muszáj”, csak szóljon. Nem tartunk hosszabb pihenőt, mert a magyar parkolóhelyeken az éj leple alatt, míg az utasok kávéznak, a tolvajok feltörik a csomagtartókat, és kirámolják bőröndjeinket. Értjük? Az első megállóhely Szlovákiában lesz, addig mindenki tartson ki, ott vacsorázhatnak az urak és a hölgyek. Egy töltőállomás kiváló éttermében tartunk hosszabb pihenőt, ott kényelmesen kávézhatnak, és kiváló szlovák söroket rendelhetnek – harsogta. Tudtunkra adta még, hogy később a dohányosok kedvéért négyóránként rövidebb pipaszünetet tartunk, azonban erről időben értesíteni fog bennünket.

Aztán rátért a legfontosabbra. – Ahogy látom – folytatta derűsen –, az állandó kuncsaftok nagy többségben vannak, ezért csak az újoncok miatt emlékeztetem utasainkat, hogy gyűjtésbe kezdünk. Arra kérem önöket, hogy öt euróval járuljonak hozzá az összeghez, amivel lekenyerezzük a magyar vámosokat. Ugyanis, mint tudják, Röszkénél lépjük át az EU-schengeni határt. Az EU előírásai szerint szigorúan tilos nagyobb mennyiségű italt, élelmet és cigarettát vinni. Köztudott, hogy mi – nyomta meg a mi szócskát, aztán jelentőségteljesen folytatta – különösen kedveljük az ízes hazai kosztot, a bőröndök tele vannak szalonnával, kolbásszal, báránysülttel, töpörtyűvel, kajmakkal, šljivovicával, na meg valószínűleg valamennyien bespájzoltunk olcsó hazai cigarettát. Emiatt kénytelenek leszünk megpuhítani a magyar vámosok szívét. Kérem a kedves utasokat, hogy fejenként öt euróval járuljonak hozzá a kifizetendő összeghez. Egyben felhívom a kedves hölgyek és a tisztelt urak figyelmét, hogy ha valaki drogot szállít, akkor időben szóljon, leparkolunk az első toalettnél, és a kofferekből menesztjük a csempészárut. A vámosok jó szimatú kutyái azonnal leleplezik a kábítószert. Aztán csak kellemetlenségünk lesz. Akinél ilyesmit találnak, azt kitiltják az EU-ból, és börtönbe vetik. Cégünk gentlemani megállapodást kötött az EU-val, házi kolbászt csempészhe-

tünk, de drogot semmiképp. Akkor tehát szabad az út. A kihágás súlyosan rontja cégünk tekintélyét a magyarok előtt. Amint gyanúsnak ítélnék meg bennünket, félreállítanak, s úgy átrázzák a buszt, hogy még egy falatka füstölt kolbász sem jut be az EU-ba. Értettük egymást?

Sholl-papucsos fiatal lányka műanyag pohárral a kezében utastól utasig csoszogva gyűjtötte a fémpénzt. Legtöbbjük időben előkészítette az aprót, azonban voltak, akik nemtetszésüket fejezték ki. Egy hónappal ezelőtt a magyar vámósok megelégedtek a fejenkénti három euróval. Miért lettek ilyen kapzsigok? A kalauz erélyesen lehurrogta őket, mondván, hogy Magyarországon is pusztít a gazdasági válság, egyre drágább az élet. Minden vámós és határrendőr tudja, hogy a buszunk tele van füstölt kolbásszal, sült birkacombbal, kajmakkal és pálinkával, tehát nem lehet sutyiban átengedni a buszt. Azoknak a vámósoknak, akik átvizsgálják a buszt, osztzkodniuk kell a többiekkel a sápon. A főnökség zsebébe is dugni kell valamit, meg kell, hogy értsük őket. Nekik is élniük kell valamiből.

A morgolódnók csillapodtak, ám az egyik pörge kalapos férfi megmakacsolta magát. Ő biz nem hajlandó egy fityinget sem adni a közös kasszába. – Hogyhogy nem? – hördült fel a kalauz – hogyhogy nem, amikor az úr tizenhét bőröndöt és szatyrot rakott be a csomagterbe? A vámós a kék-fehér csíkos szatyrok láttán rögtön tudni fogja, hogy tele vannak füstölt dolgokkal, amit szigorúan tilos az EU-ba bevinni. Inkább legyünk boldogok, hogy a schengeni határokat kitolták, mert az osztrák vámósok még többet kértek volna, legalább tíz eurót fejenként. A magyarok, hozzájuk képest, szerény emberek.

A pörge kalapos azonban makacsodott. – Nem igaz, hogy füstölt kolbásszal van teli a lenti bunker, van abban más is, négy tábla elsőrangú szalonna, amit személyesen pácoltam meg füstöltem, de vegyék figyelembe, hogy a kolbásszal nem akarok kupeckodni, hanem a rokonságnak szántam, mivelhogy kiterjedt retyerutyám él Berlinben, és mindenkinek kell hogy jusson legalább egy falatka.

Erre a többi utas ráförmedt. Mit képzél, ők sem viszonteladók, nem azért szállítják a sült bányanycombokat, hogy az Alexanderplatzon árusítsák, hiszen a gazdag németek úgysem vásárolnának balkáni füstölt húst. Ők csupán a hermetikusan elzárt, finom falatokat fogyasztják, mert igen érzékeny a gyomruk, a balkáni baktériumoktól azonnal mérgezést kapnának. Ők is azért szállítják Berlinbe a füstölt kolbászt meg sonkát, hogy kedveskedjenek a családnak, a rokonoknak és az ismerősöknek. Egymást túlordítva győzőgették a pörge kalapost, aki végül is nagy kinnal előszedte az öteuróst, és dohogva a műanyag pohárba dobta.

Mi semmiből sem vittünk többet az engedélyezettnél, füstölt sonkát és kolbászt a legkevésbé, csak egy-egy liter hazai birsalmapálinkát, azonban kötelességtudóan a pohárba tettük az öteuróst, mert tartottunk a pörge kalapos esetében fellángoló szolidaritástól.

A szolidaritás azonban csak eddig terjedt ki, mert amint a Sholl-papucsos lányka begyűjtötte a pénzt, és átadta a kalauznak, a szomszéd padsorban az egyik utas, hallván, hogy a feleségemmel magyarul beszélgetek, gyanakodva megkérdezte, milyen nyelven beszélünk, és milyen nemzetiségűek vagyunk.

– Magyarok – válaszoltuk.

Az alak gyanakodva mért végig bennünket. – Magyarok nem utaznak ezzel a busszal – jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon. – Amióta besündörögtek az EU-ba, van pénzük dögvél. Személygépkocsival megrepülővel utaznak. A saját szememmel láttam a montenegrói tengerparton. Még az étterembe is taxival jártak, ha éppen iddogálni volt kedvük. A magyarok húsz évvel ezelőtt utaztak busszal. Ez azonban nagyon régen volt, talán amikor még Rákosi meg Kádár verte a tamtamot. Most azonban felvitte az isten a dolgukat. Nagy szerencsájuk volt. Az osztrák határon ők vágták el a szögesdrótot, mire Berlinben az ossik szétverték a falat. Ezért a németek nagyon szeretik a magyarokat, azt mondják, ők egyesítették őket, nekik köszönhetően döntötték le a berlini falat. Ezt viszont sohasem bocsátom meg a magyaroknak. Mert amikor létezett a fal, én is kaptam Berlin-pótléket, nem jött a sok ossi, hogy kitúrjon bennünket a jobb munkahelyekről. Akkor Berlinben a török meg a szerb volt az úr, most meg a németek uralják a mezőnyt, akik hálából felvásárolták a tönkrement magyar gyárat. Belepottyantak a német mézesbödönbe, minket pedig a cseléd-szobába zavartak, ezért dőcögünk Berlinbe ezzel a vacak járgánnyal.

Védekezésképpen elmagyaráztuk, hogy magyarok vagyunk ugyan, de szerbiai magyarok. Vajdaságiak. Újvidéken élő, magyar kisebbségiek, nem pedig magyarországiak. Az alak továbbra is gyanakodva hunyorgatott, látszott rajta, hogy nem tudja, hova helyezzen bennünket. Semmi kedvem se volt magyarázkodni, hiszen az egész életem ezzel telt el, magyaráztam, hogy nem vagyok se ez, se az, hanem valami harmadik. Ezt még a németeknek sem tudtam kellőképpen előadni, hogy magyarázzam meg akkor a kuršumlijai származású vendégmunkásnak?

– Hát ezeknek elment az eszük – magyarázta a feleségének a kuršumlijai. – Szerbiában kötöttek ki, biztosan azért, mert fogalmuk sem volt arról, hogy Németországban sokkal jobb vendégmunkásnak lenni. Az ember felmarkol egy csomó eurót, aztán hazatér, tisztességes házat épít, parkettel meg fürdőszobával. Ha jól keresett, akkor még padlófűtést is be-

szereltesse a házba, ami öregségére melegítheti a talpát. Téli reggel felkel, és a meleg padlón meztőláb sétál. Igazi mennyország! Végre azonban – folytatta a férfi rövid töprengés után – az úr is felfogta, hogy jobban teszi, ha Berlinben keres munkát. Mondhatom, hogy elég későn kapcsolt.

– Hagyd őket békén – szólt rá a felesége –, az a fontos, hogy nem al-bánok.

A férfi a fejét csóválta, majd megjegyezte, hogy ő azt olvasta, hogy a magyarok is bombázták Ništ. – Ezek másmilyen magyarok, újvidékiek, ők nem bombáztak, nem is vágták el a szögcsővet – bizonygatta az asszony. – Őket bombázták, és minden bizonnyal ők is be voltak szarva – nyugtatta a felesége.

– Ne beszélj hülyeségeket. Hogyan állíthatsz ilyen ostobaságot, mi-szerint a magyarok bombázták a magyarokat? Hogyhogy a szerbek soha életükben nem bombázták a szerbeket?

Az asszony kérdően tekintett rám. Mivel nem válaszoltam azonnal, köntörfalazás nélkül nekem szegezte a kérdést: – Bombázták magukat a magyarok vagy sem?

– Nem bombáztak, nincs is bombázójuk, csak a bombázógépek repültek át Magyarországon légtérén – válaszoltam, hogy valamelyest csillapítsam a férjét. – Na, látod, fordult az asszony az urához, az úr is azt állítja, hogy nem bombáztak – jelentette ki diadalmasan. – Az úr meg a felesége magyar, ők nem bombáztak, a magyar a magyart nem bombázza, minket se bombáztak, mert nincs bombázójuk és slussz – tette hozzá határozottan.

– Látja, uram – kiabálta a fülembe a hátunk mögött levő szerb asszony – ilyenek a dél-szerbiaiak. – Fogalmuk sincs, kik vagyunk, mik vagyunk. Látszik rajtuk, hogy a nagypajuk sem tudta, ki az a Ferenc Jóska. Ezért kell a Vajdaságnak elszakadnia Szerbiától! Mi, újvidékiek nagyon jól tudjuk, hogy miért. Az én nagypám emlékezik Ferenc Jóskára. Könyörögtem is a német üzletvezetőmnek az Aldiban, tegyenek valamit a németek a Vajdaságért. Mire a főnök úr megveregette a vállam, és megígérte, hogy mindent megtesz értünk, mert a németek sohasem hagyják cserben a barátait. Ha mi vajdaságiak elszakadunk, akkor szabadon utazhatunk az egész világban – harsogta a fülembe a nő a hátsó ülésről.

A mellette ülő férfi mindezt nem hagyta szó nélkül, s magyarázni kezdte, hogy elege van a pöffeszkedő vajdaságiakból, akik mindig azzal a vérszomjas Ferenc Jóskával meg az álnok Európával fenyegetőznek, és szidják a belgrádiakat. Most játsszák az európaiat, de ne feledkezzenek meg arról sem, hogy belgrádi bocskorosok, mert így nevezik őket, szabadították ki őket a magyar járomból. Ha nem tetszik nekik, akkor szedjék a cókmojkukat, és menjenek Európába. Neki személyesen elege van ebből az Európából.

A vajdasági nő tiltakozott, kikérte magának. Mint mondta, ő is szerb, akár a többiek. Nincs neki semmi kifogása Belgrád ellen, menjen Belgrád a maga útján, neki a dél-szerbiaiak ellen van kifogása. Konkrétan a nišiekről beszélt.

– Nišiek vagy újvidékiek – zárta le a vitát a belgrádi férfi – egészen mindegy, mert mind Belgrádtól akar elszakadni.

A nő nem hagyta magát. – Szakadjanak is el, és a belgrádi pasák elégedjenek meg a belgrádi pasalikkal, mint a török időben, akkor legalább nem happolják el a pénzünket.

A férfi dühösen hadonászott. Még hogy ő happolja el a vajdaságiak pénzét? Már harminc éve útépitőként Németországban gürölgött, dolgozott Stuttgartban, Dortmundban, Ulmban, Korbachban, Hamburgban, Walldorfban, Hannoverben, és végül Berlinben kötött ki. Jobban ismeri Németországot, mint a németek. Ismeri őket, mint a rosszpénzt. Azt tudja róluk mondani, hogy mindig rosszban török a fejüket. Akkor is gyanúsak, ha hallgatnak, és az utóbbi időben elég nagy a csend. Alig várja, hogy elérje a nyugdíjkorhatárt, amikor iszkol vissza Šumadijába, mert torkig van a németekkel.

– És mit kezdesz egy rongyos šumadijai faluban, az isten háta mögött, ahol még autóbuszjárat meg valamirevaló szakorvos sincs? Talán a birkák büztét élvezed? – szólt közbe a mögötte ülő bajszos férfiú.

A hangoskodó férfi váratlanul elhallgatott. – Ami igaz, az igaz, sajnos ott sincs senkim – vallotta be. – A rokonság egy része Belgrádba költözött, a másik része pedig meghalt, vagy szétszéledt a nagyvilágban. Néhányan még Ausztráliába is eljutottak. Ha így haladunk, akkor Szerbiában kivesznek a szerbek.

– Na látod – nyugtatta meg a másik. – Nincs nekünk már senkink. Nem vagyunk se szerbek, se németek. Mindenhol kinéznek bennünket, ezért maradj ott, ahol vagy!

Az utasok többsége mintha csak erre várt volna, egymással arról társalogtak, hogy milyen nehéz sors vár a szerbekre. – Az egész világ ellenük fordult, még az oroszok sem sokat hederítenek ránk – bizonygatták egymással versengve.

– Csak a kínaiakra számíthatunk – röhögött fel csúfondárosan a hátsó padsorokból egy fiatalember, aki éppen egy szál ingben, gatyában tornagyakorlatokat végzett. – Fő az egészség – tette hozzá –, a kínaiak majd megváltják a világot.

Az utasok többsége felháborodott a tornázó fiú látványán. Miféle tornagyakorlatokat végez a száguldó autóbuszban? Hogy merészel egy szál gatyára vetközni? Miféle új szokás ez, hiszen tudjuk, hogy a szerb fér-

fi még a felesége előtt sem vetkőzik le. Hogy merészel egy tejfölösszájú gúnyt űzni a szerbekből? A hangzavar újra tetőzött.

A kalauz gondterhelten szemlélte a jelenetet, és a békesség kedvéért még jobban felhangosította a zenét. Recsegett-ropogott a hangszóró, de az utasok nem hagyták magukat, azt is túlharsogták. A rendszeresen ide-oda ingázók között akadtak szerbek, albánok, romák, macedónok, bosnyákok, hercegovacok. Mindenki a saját nyelvén mondta a magáét, dicsérte a saját szokásait, életformáját. Úgy van, a macedónok sem pucérkodnak. Az albán nők pedig csadorral takarják el az arcukat. Na, azért ez már túlzás. Képzeljétek el azt a jelenetet, hogy Belgrád szívében a szerb nők csadorral az arcukon flangálnak. No de, szólt közbe a következő szónok, az sem helyes, hogy olyan rövid szoknyában sétálnak, hogy kilátszik a fenekük. Az viszont nagyon helyes, hogy a muszlimok megkövezik a nőt, aki megcsalja a férjét, azt nálunk is be kéne vezetni. Bábeli zűrzavar keletkezett, miközben egyre többen egy-egy német szóval spékelték mondanivalójukat.

A széksorunk melletti ülésről felugró férfi vette át a szót. – Azt mondom – szónokolta –, mindenki térjen vissza saját gyökereihez. Szokásaihoz. Olvastam az újságokban, hogy a németek is meztelenül szeretkeznek. A spanyol nők meg olyan szemérmesek, hogy csak a sötétben szeretkeznek, de akkor is állig begombolkoznak. Mindenki megy a saját útján. Mi féle Európa? Húzódjunk be a mi kis odúnkba, ott vannak a mi gyökereink. Európában csak a milliomosoknak van eredetük, mert jól megfizetik a műgyökereket. Akinek Európában sok pénze van, azoknak telik műgyökerekre, pótgyökerekre. Kiszáll a repülőgépből, előveszi a mű-, illetve pótgyökerét, és gyökeret ereszt. Nos, ilyenek a tősgyökeres európaiak. Mi ágrólszakadtak pedig hódítsuk vissza Szerbiát. Hát nem látjátok, mi történik odahaza? Tele van az ország osztrák meg olasz bankokkal. Ami a miénk, az a miénk. Mindenki becsülje meg a sajátját. Csak azt nem értem, hogy az albánok meg a macedónok miért utaznak ezzel a kényelmes szerb busszal. Utazzon mindenki a saját buszával. Most jól jön nekik a szerb busz, a mi buszunkon kedvezményesen utazhatnak Berlinbe, de amikor elszakadtak tőlünk, akkor két kézzel szavaztak az elszakadás mellett. Most meg betelepsszenek a buszunkba – mondta elégedetten. – Kelltek nekik független Macedónia, holott még rendes buszuk sincs?

Ezt egy vékonydongájú macedón nem hagyta szó nélkül. Felugrott az ülésről, és visszafeleselt. – Még hogy ti panaszkodtok? Akkor minek reklámozzátok ezt a járatot Szkopjében is? Azt hirdetik, hogy kényelmes busszal utazunk, úri módon, elegáns kiszolgálással. Távolsági busznak nevezitek, de még légkondi sincs benne, az ülések olyan smucigok, hogy ragadnak. Én hülye, elhittem, hogy úri módon fogok utazni. S mi lett

belőle? Egész idő alatt csak szerb turbófolk nótákat harsog az istentele-
nül recsegő hangszóró. Egyetlen macedón nótát se hallhatunk. Pedig ez
is hozzátartozna az udvarias, elegáns kiszolgáláshoz. Egész idő alatt Ceco
kornyikál, meg annak a Legijának a felesége vonaglik a monitoron. Annak
a Legijának, aki, ha nem ölik meg a pajtásai, már régen Hágában csücsül-
ne. Csak a pénzünk kell.

A kalauz a macedón ülése elé lépett. A vékonydongájú, mintha csak
megérezte volna, hogy ebből baj lesz, visszahuppant.

– Én toleráns, felettébb türelmes embernek számítok – kezdte. Fegyel-
mezhettem magát, bár tokája rezgett a dühtől. – Jól véssé az eszébe, hogy
szerb buszban csak szerb dalokat énekelnek. Így rendelkezett a főnökség.
Aki ezt nem fogadja el, az tagadja Szerbia létezését, és az ilyeneket jog-
szerűen szállítom le a buszról. Ez ellen, kérem, én sem tehetek semmit. A
parancs az parancs. Az olyasfajta utazzon olyan busszal, amelyikben csak
macedón dalokat énekelnek. Ha én macedón buszban utaznék, akkor nem
kifogásolnám, hogy macedón dalokat énekelnek. Az uraságnak, úgy lát-
szik, fogalma sincs, mi fán terem a tolerancia. Nos, vallja be töredelmesen,
mi kifogása van a szerb állam ellen?

A macedón megszeppent. – Semmi kifogásom – dadogta –, csak a
Cecót kritizáltam, aki Legija ágyasa volt, a Legija pedig Zoran Đinđić
gyilkosa. Vagy hát Đinđić nem szerb volt?

– Figyelmeztetem, hogy ismételten ostobaságokat állít – torkolta le a
kalauz. – Ceca nem volt a Legija szeretője, hanem Arkan felesége. Nem
Arkan gyilkolta meg Đinđićet, hanem Legija. Ennyit azért illik tudni
Szerbia közeli történelméből, hogy ne beszéljen összevissza mindenféle
hülyeséget az ember. Viszont felettébb gyanús, ha a szerb buszokat fitymá-
ló, finnyás szkopjei úriembernek fogalma sincs róla. Véssé az eszébe, uram,
hogy Ceco világszerte a szerb ügyért harcol. Ilyen sztárja még Holly-
woodnak sincs. Csábították mindenfelé, még Hollywoodba is. Busás ösz-
szegeket kínáltak neki, csak hogy írja alá a szerződést, de ő elvből nem
hajlandó az amerikaiaknak énekelni. Elvű dáma a nemzet csalogánya.
Egy macedón kussoljon és legyen boldog, hogy Cecót hallgathatja.

– De azért Arkan mégiscsak háborús bűnös volt – mentegőzött a
macedón.

– Hogy az volt-e vagy sem, azt nem mi fogjuk eldönteni, az a törvényszék
dolga. Mivel a bíróság nem ítélte el, ártatlan. Ilyképp pedig megalapozatlan
vádakkal illetni törvénytörő. Nos, ami pedig Đinđićet illeti, ő is szerb volt.
Ha a macedónoknak lett volna olyan kormányfője, mint ő nekünk, akkor
lenne mivel büszkélkedniük. Mindezek után engem csak az érdekel, mi ki-
fogásolnivalója van Szerbia ellen – kérdezte nyomatékosan a kalauz.

– Szépen mondom, hogy semmi – szabadkozott a macedón.

A kalauz megkönnyebbült. – Akkor vegyük úgy, hogy minden rendben – legyintett. – Szóval nem tagadja a szerb állam létezését? Kosovót is beleértve? Ha ez ügyben nincs gond, akkor nagylelkűen megbocsátom a többi sértést – fejezte be, és méltóságteljesen, mint aki jól végezte a dolgát, sarkon fordult, és felerősítette Ceco egyik népszerű dalát.

A kalauz határozott fellépésének köszönhetően az utasok egy időre elcsendesedtek. A hátsó üléseken egy gyerek felzokogott. Anyja ölébe vette, majd alig hallhatóan albánul egy gyermekdalt énekelt neki. Az utasok hátrafordultak, és gyanakodva méregették, mire az albán nő hirtelen elhallgatott. Egy ideig csak a gyereksírás meg Ceco hangja volt hallható. A monitoron a szerb díva széles szájjal mosolygott, egyik kezével folyton hosszú fekete haját igazgatta, és gusztustalanul riszálta magát. Kitekintettem az ablakon. A pannon tájat mustráltam, amelyről Babits Mihály azt írta, hogy örökké kék, mint a kék ég. De hova tűnt kéksége, töprengtem, hiszen nem tapasztalom. Inkább tudok Pannónia „csendjéről és poráról”, amit Kosztolányi Dezső emleget. Az őszi alkonyatban a távolban felsejlenek Bácskossuthfalva, Kishegyes, majd Topolya alig pislákoló fényei. Olyan érzetem támadt, mintha minden fényforrás kialudni készülne. Vagy már réges-régen kialudtak a vidéki lámpások, csak a szemem káprázik?

A szántásokra pillantva eszembe jutott Lenka meg a mezei lövészárkok, amelyeket 1948 után, amikor Tito összeveszett Sztálinnal, a bakák a termőföldeken keresztül-kasul ástak. A parasztok egymás között keseregtek, tönkremegy a termés. Azonban püssenni sem mertek. A háborús veszély elmúltával a lövészárkok maradtak, mert a katonaság visszavonult, a parasztok meg önszántukból nem merték betemetni őket.

A fedezéknek szánt árkokat gyorsan benőtte a tarackfű, májusban meg már a pipacs virított belőle.

Gyerekkoromban Lenkával az árkokban futkároztunk, pipacsbimbókat kerestünk, és találósdit játszottunk. Letéptem a pipacs bimbóját, a hátam mögé rejtettem, és sör-e, bor-e, pálinka-e, kérdeztem Lenkát, akinek a szülei a közeli sváb házba költöztek be. Ha fehér volt a kibontott pipacsbimbó virága, akkor Lenka a pálinkát, ha rózsaszín, akkor a sört, ha pedig vörös, akkor a bort szereti. – Tudod-e, hogy miért ásták ezeket az árkokat? – kérdezte váratlanul. – Azért – folytatta, be sem várva a választ –, hogy ha le akarnak rohanni bennünket a magyarok, akkor ezekben az árkokban bevárjuk és kinyírjuk őket. Apám azt mondta, hogy ugyanúgy vágnánk el a torkukat, mint 1944-ben Boszniában a svábokét – mondta, miközben a szoknyácskáját kicsit feljebb rántva, kacagva hanyatlott le a futóárokba. Tizenöt éves voltam, ő egy évvel fiatalabb. Megkövülten néz-

tem, ahogy szép kis kezeckéjével szoknyáját igazgatja. Önkéntelenül is egy lépést tettem feléje, ő azonban fürgén felugrott, és határozottan kijelentette: várjunk még, majd amikor betölti a tizennyolcadikat, a legidősebb nővére is bevárta, és elmesélte neki, milyen volt, amikor először szeretkezett. – Persze az is előfordulhat, hogy én nem várom be nagykorúságá válásom napját, majd meglátom. Azt hallottam, hogy apád Újvidékre küld gimnáziumba. Ha majd gimnazista leszel, és hazajársz vakációzni, lehet, hogy éppen ezekben a futóárkokban próbáljuk ki, hogy milyen is az. A nővérem először egy traktoristával feküdt le, aztán egy asztalossegéddel, én azonban egy gimnazistával akarok szeretkezni. Ha pedig befejezted a tanulmányaidat, megkéred a kezem, és visszatérünk Boszniába, ahol nagyon becsülik az iskolázott embereket. Elegem van az itteni parasztokból, nem akarok a nővérem sorsára jutni, vinni akarom valamire.

Szabadka környékén a kézitáskámból elővettem a dossziét, amelyben összegyűjtöttem a berlini falról, a fal ledöntéséről szóló írásokat. A robogó buszban a civakodó utasok hangzavarában megilletődve olvastam, hogy ezen a jubiláris évfordulón Berlinben találkozik az európai értelmiség színe-java. Lenkára gondoltam, miközben az európai ember kultúrájáról, a görög, a római és a keresztény alapokról szóló szövegeket olvagattam, melyek összekötnek bennünket. A patetikus textusok böngészését félbeszakította a kalauz rekedt hangja, aki vette a mikrofont, és fontoskodva bejelentette, hogy ettől a perctől kezdve cigizni szigorúan tilos, kiszállni az autóbusból meg lehetetlen, mert a magyar határrendőröket kihozza a sodrából az, ha valaki kilép a buszból. Lekapcsolta a rádiót, mivel az EU határállomásán még a rádió sem bömbölhet, Ceco sem vonaglott többé a monitoron. Végre nyugalom lett.

Feszülten várakoztunk. A nagy csendben csak az albán gyerek zokogása hallatszott. Fél óra várakozás után négy határrendőr érkezett, ketten a busz elején, ketten meg a busz végén végezték az útlelvizsgálatot, alaposan áttanulmányoztak minden egyes úti okmányt, kupacba gyűjtötték, aztán magukkal vitték őket. Az utánuk belépő vámosok közömbösen elsorolták, hogy mit nem szabad az EU-ba szállítani (a kalauz szolgálatkészen ugyanezt megismételte szerbül), végigpásztázták a busz belsejét, egyetlenegy csomagot sem bontattak fel, elköszöntek és távoztak. Az egyik határrendőr hirtelen megállt a busz lépcsőjén, és utasította a sofőrt, hogy álljon félre.

– Most aztán várakozhatunk órák hosszat – dühöngött a kalauz –, úgy látszik, egyesek hamis útlevéllal vagy vízummal utaznak. Nem veszik tudomásul, hogy az EU előtt nincs titok. Uraim, én összejártam az egész Európát, ezzel a busszal megfordultam Párizsban, Stockholmban, Madridban, én igazi nagyvilági ember vagyok, nem úgy, mint az urak, akik

behúzódnak a berlini lakásukba, és a munkaidő lejártával a szomszédos sörözőben iszogatnak. Amint látom, egyesek közülünk, tisztelet a kivételeknek, még utazni sem tudnak. Hányszor kéreltük tisztelt utasainkat, mellőzzék a hamisítványokat, de ennek ellenére inkább reszkíroznak. Azok is hamis útlevelet meg vízumot vásárolnak, akik gond nélkül kaphatnának Berlinből meghívólevelet, csak lusta a belgrádi német konzulátusra utazni. Oda jutottunk, hogy az egész Szerbia útleveleket meg vízumot gyárt.

– Toalettre kéne mennem – szakította meg a szónoklatot az egyik utas. Egy másik hozzátette. – Nekem is.

– Sajnálom, tartsanak ki, tudják jól, hogy az EU határán tilos randítani. – De hát hugyoznom kell, nem érti, uram? Miféle EU az, ahol még fiziológiai szükségét se végezheti az ember? – káromkodta el magát egy idősebb ember. – Tartson ki, uram! – csillapította a kalauz. – Nekem is kell – magyarázta a ritkán megszólaló sofőr –, de én betartom a szabályokat.

Egyórányi várakozás után megjelentek a határrendőrök, magyarázkodtak a kalauzzal meg a sofőrrel, mire két férfinévvel szólítottak, és tudtukra adták, hogy szálljanak le, és vigyék magukkal poggyászukat is. – Visszatoloncolják őket Szerbiába – morogta a közelben valaki. – Miattuk egyórányi késésben vagyunk – dörmögte az utaskísérő, miközben szétosztotta a passzusokat.

– A kurva életbe, azok a szélhámósok miatt majdnem bevizeltünk – jegyezte meg a sofőr, majd megfordította a kontaktkulcsot, beindította a motort, felgyújtotta a busz lámpáit, miközben az utasok turkálni kezdtek a kényeztetőkben, ahonnan előkerültek a sülték, a pálinkásüvegek. Pillanatok alatt különböző illatok kavalkádjától szaglott a busz beltere. A kalauz felállt, és szónokolni kezdett. – Most az egyszer gyorsan megúsztuk, de arra kérem a tisztelt urakat és hölgyeket, hogy kerüljék a hamis papírokkal való kalandokat. Nemcsak cégünk jó hírnevét rontjuk ezzel, hanem Szerbiáét is. Annál is inkább, mert mint tudják, rövidesen vízum nélkül utazhatunk szerte Európában. Nincs szükség semmiféle hamisításra. Az ember besétál a rendőrségre, és kér egy útlevelet. Eljött az idő, amikor ugyanúgy utazhatunk, mint Tito marsall idejében. Ez sokkal kényelmesebb, mint a hamisítókval alkudozni. Na és nem mellékes, mennyivel biztonságosabb. Úriember sosem utazna hamis útlevéllal. Még csak annyit, hogy az első ingyenes toalettnél megállunk, de arra kérem önöket, hogy gyorsan végezzenek, mert ha ilyen tempóban folytatjuk, sohasem érünk Berlinbe.

Néhányan kuncogtak a hátsó üléseken.

– Öt-kettő a javunkra! Kettőnket kirúgtak, ötünket nem füleltek le – kiabálta be valaki a saroglyából. – Csődöt mondott az a sokféle csodaműszer; lám, az EU-sok nem járhatnak túl a balkániak eszén.

A kalauz felerősítette a hangszórókat, és újra harsogott a zene. Az utasok falták a sültketet, és kézzől kézre jártak a pálinkásüvegek.

– Örök életemben hamis útlevelemmel és hamis vízummal utaztam, még Tito idejében is, csakhogy abban az időben nem ellenőriztek annyira, mint most. Semmi kedvem beállni a hosszú tömött sorokba, és időtlen ideig várakozni a konzulátusokon meg a rendőrségen. Van egy megbízható emberem, aki csak azt kérdezi, hova és mikor, másnap már a zsebemben az útlevelemmel. Úri módon utazok Európába. A nagyapámtól hallottam, hogy valamikor az egész Európában útlevelem nélkül lehetett járni-kelni. Az ember csak gondolt egyet és felkerekedett. Ezek a bamba EU-sok meg teli szájjal hirdetik, hogy most szabadok vagyunk. Szabadok, a fészkes fenét. Fényképeznek, szkennelnek bennünket, ha olyan kedvük van, akkor meztelenre vetkőztetnek, még azt is ellenőrzik, hogy mi rejlik a tökeink mögött – vette át a szót egy, a szomszédos padsorban ülő.

– Semmit sem hallottam az egészből, nagyon kérem, egy szót se többet erről – ripakodott rá a kalauz. – Pár perc múlva megállunk, mindenki kihugyozhatja magát! Arról az útszéli toaletttről csak annyit, hogy a finnyások ne használják, mert ez még nem az igazi Európa. Odabenn elég nagy bűz terjeng, az erős klórszag facsarja az orrunkat. Igaz, akkora bűz azért még sincs mint Szerbiában, de sokkalta nagyobb, mint Németországban vagy Svédországban. Mert nem dicsekvésképpen mondom, csak megemlítem, mindent tudok az európai toalettekről. A dánok és a hollandok még a németeknél is jobbak, kiváló minőségűek a szagelszívóik, olyanokat szerelnek be, ami kellemessé teszi a levegőt. Mert nem ér semmit az illatfelhő, ha rossz a szagelszívó. A szagelszívó nagyon fontos, mert számítsuk csak ki, hogy mennyi időt töltünk a toaletten. Szerintem több évet. Csakhogy mi ebben is lemaradtunk. Ezt jól megfigyeltem, amikor a Belgrád–Ljubljana-vonalon dolgoztam. Nos, elég volt betérnem a toalettbe, és pontosan tudtam, melyik ország területén vagyok. Szerbiában az ember elszédült a bűztől, Horvátországban a belgrád–zágrábi autóúton, Zágráb felé haladva egyre higiénikusabbak a toaettek. Zágráb előtt már a kézszáritókat is használhatjuk, nem kell bajlódni a papír kéztörölővel. Szlovéniában makulátlanok a toaettek. Nos, kérem én önöktől, hogyan lehetett volna összetartani egy országot, ahol ekkora különbség van WC és WC között? Az a baja az Európai Uniónak is, mint Titónak. Magyarországon klórszag terjeng a WC-kben, Berlinben viszont illatoznak és halk zene szól, miközben az ember szükségét végzi. Elismerem, Budapesten is akadnak jó szagú toaettek, ahol meleg levegővel szárítják az emberek a kezüket, vannak ilyenek Belgrádban is, tudtommal Újvidéken is, de ezek az új urak toalettjei, oda csak a politikusok meg a tájfunok járnak. Nagyon

illatosak, de rosszak a szagelszívók. Ezt még nem sikerült elsajátítania a tájkunjainknak. A magamfajta kalauznak jól meg kell gondolnia, mielőtt egy ilyen helyre belép. Nem is az árak miatt, hanem azért, mert az ember megérzi, ha nem oda való.

Az autóbusz befékezett. Nyílt az ajtó, és a sofőr elsőként rohant ki. Mivel csak két WC-csésze és három piszoár volt, a többség a bejárat előtt várakozott. – Ez a busz sem Európába való – jegyezte meg bizalmasan az egyik utas. A kalauz türelmetlenkedett, siessünk, mert késésben vagyunk. Foglaljuk el mielőbb a helyünket, mert indulnunk kell. A férfi lepöccintette a cigarettáról a hamut, körülnézett, hogy hova dobja a csikket, de látva, hogy csikkgyűjtő vagy hamuzó nincs, egy hirtelen mozdulattal a földre dobta, majd rátaposott a parázsra.

– Legközelebb Szlovákiában tartunk pihenőt, egy benzinkúti étteremben – vette kezébe a kalauz a mikrofont –, ahol a toalettért fizetni kell, de legalább az embernek nem fagy oda a fenéke az ülőkéhez. A szlovákok megkérik ennek is az árát, mert takarékosak, tehát mindent megfizettettek. Megnyugodhatunk, az EU területén vagyunk, tehát az ülőke tiszta és meleg. A németeknél viszont nem kell a toalettért fizetni, holott ők még takarékosabbak, mint a tótok. Viszont a köménymagos szlovák káposztaleves, a juhtúrós galuska, a sztrapacska után megnyalják majd mind a tíz ujjukat. Én személy szerint az olcsó és ízletes kolbászos káposztát és a kiváló szlovák söröket ajánlom fogyasztásra az uraknak meg a hölgyeknek. Természetesen euróval kell fizetni, mert Szlovákia lekörözte Magyarországot, és náluk már az euró a hivatalos fizetőeszköz.

A kalauz fáradt mozdulattal bekapcsolta a videót, felerősítette a zenét. Most már mindenki mindenkivel veszekedett. A szerb az albánnal, az albán a szerbvel, a horvátok a bosnyákokkal, szóval mindenki mindenkivel. Hangjukat azonban túlharsogta egy szenvedélyes dohányos. – Mikor állunk meg pipaszünetre? Végső ideje! Ki gondolta volna, hogy Magyarország ilyen nagy ország?

A kalauz megkönyörült rajtunk. – Nem olyan nagy – oktatta ki a kalauz a követelőzőt. – Kis ország, egészen kicsi, akkora, mint Szerbia. Elvben ki lehetne bírni. Na, de nem bánom, tartsunk öt perc cigarettaszünetet.

Kiszálltam a buszból, és a cigisekhez csatlakoztam. Tényleg nagy, gondoltam két cigarettaszünet közben. Körülöttem vaksötétség, csak néhány személyautó suhant el az autóúton. Az alak, aki a bombázásokról érdeklődött, mellém szegődött. – Az úr azért mégis otthon érzi magát? – szegezte mellemmek a kérdést. – Otthon – bólogattam. – Otthon, átutazóban.

A homlokára csapott. – Értem, úgy mint én Berlinben. Legyintettem. – Nem egészen úgy – válaszoltam –, hanem úgy, mint az úr otthon.

– Hol otthon? – kérdezte megütközve. – Bizonyára Szerbiában – válaszoltam. – Az úr fejében minden összezagyválódott. Nem tudom, mit akar mondani – dörmögte utastársam.

Gyorsan elszívtam a cigarettát, és dideregve rohantam vissza a buszba. A hangzavarban elővettem az Európa-szövegeket, olvasni szándékoztam őket, de egyre kevésbé értettem, hogy miről is szólnak. A lehető legnagyobb lármában elpilledve arról révedeztem, hogy szép meséket olvasok a nem létező Európáról. Olyanokat, amilyeneket elalvás előtt álmosítóként szokott böngészni a nagyapám.

Álmomból a kalauz hangja riasztott fel.

– Uraim és hölgyeim, megérkeztünk!

A busz fékezett, mi pedig rohantunk az étterembe, a toalettre, rendeltük a juhtúrós galuskát, a sztrapacskát, vedeltük a szlovák sört. – Tényleg meleg az ülőke – mondta a vajdasági asszony –, igaza van a kalauznak, közeledünk Európába.

Az autóbuszba visszatérve a kalauz közölte, hogy villanyoltás következik.

Az egyik férfi felzúdult: – Korai még a takarodó. Ne csinálják ezt velünk. Olyanok leszünk, mint a németek. Ők nem tudnak mást, csak dolgozni meg aludni. Milyen élet ez!?

– Azonban mi mást csinálnánk? Mi is azt tesszük. Olyanok lettünk, mint ők – nyöszörögte a középső kijárat közelében ülő asszony. – És évente egyszer-kétszer hazamegyünk megpihenni.

Kihunytak a világítótestek.

– Hazamenni – sóhajtott fel valaki a nagy csendben. – Alig várom, hogy hazaérjek, aztán otthon meg azt várom, hogy visszatérjek Berlinbe. Olyan vagyok, mint az űzött vad.

– Én is épp így vagyok vele – hallatszott a sötétben egy női hang.

Aztán már csak különböző hangú, mélyülő, hosszabbodó sóhajokat hallottam. Talán a hazavágyódás sóhajait véltem felismerni. Honvágy, de mi után, töprengtem az Európába rohanó buszban szunyókálva.

Hajnalodott, amikor ismét a kalauz hangja hallatszott.

– Rendkívüli útlevel-ellenőrzés. Az anyjuk úristenit! Leállított bennünket a német rendőrség!

A következő pillanatban az autóbuszban termettek a zöld egyenruhás német rendőrbiztosok. Olyanok voltak, mint az űrhajósok, kezükben mobilszkennereket szorongattak, csillogó-villogó telefonok vagy telefonra emlékeztető eszközök lógtak a derékjukon, még a vállszíjukon is kutyük villogtak. Komor arccal forgatták a passzusainkat, a gépeikbe helyezték, átvilágították őket, majd egy másik villogó kutyübe tették, az sem jelzett

semmit, mire erélyes mozdulattal visszaszolgáltatták az utasoknak az úti okmányait, majd kurtán annyit szóltak, hogy „danke”. Széles mosollyal távoztak.

A kalauz intett a sofőrnek, induljunk. – Ezt megúsztuk, de rajtaveszthettünk volna – mondta. – Könyörgöm, uraim, a jövőben csakis eredeti és hivatalos útlevéllel utazzanak az EU országaiba. Rossz hírbe keverik a cégünket, amely keservesen kiharcolt magának némi tekintélyt.

Az utasok közül néhányan felkacagtak. – Túljártunk az EU-sok eszén! Már a hányadik ellenőrzést úsztuk meg szárazon? Öten hamis útlevéllel utazunk, ők pedig a mindentudó szerkentyűikkel sem tudják leleplezni hamisítványainkat. Micsoda mestermunka! Nem szkanner kell ehhez, hanem ész!

Elértük Németországot. Az utasok viccelődtek, hahotáztak a naiv európaiakon, akik azt hiszik, hogy túljárnak a balkániak eszén.

– Aber ich bin Deutscher, nicht auf dem Balkan – felelt egy kisfiú.

– Nein! Du bist kein Deutscher, sondern serbische – szólt rá az anyja. – Nem tudom, mi ütött bele, állandóan német akar lenni. Nem mindig, csak néha jön rá a bolondóra. Ilyenkor nem is érti, ha szerbül szólunk hozzá.

– Kein Problem – nálunk is elfordul. – Leider – dűnnyögte a bajsza alatt a szomszédja.

– Also, az ember néha megkívánja, hogy német legyen. Besonders, wenn Sie sich wohl fühlen. Na, ja. Nem lenne rossz németnek lenni, de csak egy rövid időre. Csak azért, hogy kipróbáljuk. Én is sokszor németül szólok a feleségemhez – szólalt meg a hátsó ülésen egy mély baritonú utas.

A férfi, aki az éjszaka a gyökerekről szónokolt, haragosan közbeszólt: – So ist es, ha hazátlanul cseperedett fel a szegény gyerek. Domovina, domovina... – ismételte szerbül. Es ist, leider, verloren. Domovina és Heimat, ez a kettő nem egy és ugyanaz.

A gyerek újra felkiáltott. – Ich bin Deutscher, ich bin Deutscher.

– Gut, gut – nyugtatta meg az anyja. – Du bist ein Deutscher. – Mein Vater ist auch Deutscher, mein Mutter ist auch Deutscher.

– Gut, gut, dein Fater ist Deutscher, dein Mutter is Deutscher.

Kíváncsian pillantottam a gyerekekre. Úgy nőttem fel, mint a németek ellen harcoló kis partizán. De harcolni sem lehetett ellenük, mert a játszópajtások közül senki sem akart német lenni, csakis partizán. Végül a közeli roma tanya lakóit beszéltek rá, hogy legyenek svábok. Beleegyeztek, rendben van, svábok lesznek, egy porció fagyíért cserébe. Csak szóljatok, mi itt vagyunk, mondták. Így győztük le minden héten legalább egyszer a németeket, mivel az alkuban az is benne volt, hogy a romák engedik magukat legyőzni. A játék végén feltárt karokkal közeledtek felénk, mi

pedig diadalmasan ujjongtunk: győztünk. Legyőztük a svábokat! Összegyűjtöttük az aprópénzt, és kifizettük a fagyí árát. A roma lurkók rohantak a cukrászdába. Jóízűen nyalogatták a fagylaltot, és meglegedetten mondogatták: Nem is olyan rossz dolog svábnak lenni.

– Wir sind allen Deutschen – makacskodott tovább a kisfiú. Az anyja félénken körülnézett, aztán megismételte. – Gut, gut, wir sind allen Deutschen.

A buszban, csodák csodájára, nem tiltakozott senki. Békésen társalogtak egymással, mintha nem is hallották volna. – Okvetlenül be kell térnem a Sozialamtba. A gyerekek kell a Hilfe – mondta a szepegő csemetét ölében ringató albán asszony. A szomszédja, rögtön felismertem, hogy szerb, készségesen magyarázta neki, hogy mit kell mondania a Sozialamtban. – Nagyon ravaszok a német hivatalnokok – magyarázta –, de túljártam az eszükön. – Mein Vater Sozialhilfét kap, de hónapok óta Szerbiában él. Nagyon a fogukhoz verik a garast azok ott a Sozialamtban. Und wie viele Kindern haben Sie? – kérdezte az albán asszonyt. – Fünf – válaszolta az albán nő. – Und ihre Mann arbeiten? Az albán nő habozott. – Manchmal. – A szerb férfi gondterhelten megjegyezte: – Es wird schwierig, aber mann sollte es versuchen.

Kevert nyelven rossz németséggel cseverésztek egymással, de ez a Tarzan-német valamilyen csoda folytán feloldotta a feszültséget. Egészen családias hangulat alakult ki az autóbuszban. Barátkoztak egymással az albánok, a macedónok, a horvátok, a szerbek, a romák, és bármennyire hihetetlen, egészen jól megértették egymást. Egymásnak magyarázták, hogy ők bizony echte berliniek, bárki mondta, mindannyian egyetértően bólogattak. Az egyszerű emberek: felszolgálók, takarítók, WC-s nénik, pincérek, a diszkontáruházak pénztárosai, sofőrök, hordárok stb. egymást túllicitálva magasztalták Berlint.

Ettől felbátorodva hátrafordultam, és megkérdeztem az újvidéki asszonyt, hogy itt volt-e, amikor ledöntötték a berlini falat. – Hogyne – válaszolta –, már harminc éve Berlinben él és dolgozik.

– És hogyan történt?

– Nem is tudtam róla. Csak arra emlékszem, hogy egyszeriben hatalmas sorok keletkeztek az Aldiban. Keletberliniek. Volt, aki harminc kiló banánt vásárolt. De nem csak banánt, az ossik mindent felvásároltak az égvilágon, ami csak az üzletben volt. A raktár is kiürült, alig bírtam a munkát. A német üzletvezető a fejét fogta, állandóan telefonált. Megkérdeztem a másik pénztárnál dolgozó Milankát, hogy mi történt a németekkel. Milanka csodálkozva nézett rám. – Nem tudad? – kérdezte. – Az éjszaka ledöntötték a berliniek a falat. Nyomultak a keletnémetek, mert

a nyugatiak pénzt adtak nekik, willkommen-márkát. Mire kiürítették az egész Berlint. – Ledöntötték a falat? – kérdeztem álmélkodva Milankát. Hogy lehetséges ez? Milanka a vállát vonogatta. Ki tudja, mi lesz a vége, sóhajtott fel. Az is lehet, hogy háború lesz. Bizony, Krieg! Akkor pedig nem marad más, mint hogy szedjük a sátorfánkat. Otthon elújságotlam a férjemnek, hogy ledöntötték a falat. Ő is hallotta a gyárban. Most mi lesz velünk, kérdeztem tőle. Igaz, hogy háború lesz? Mert az Aldiban ezt mesélik. A férjem csak annyit mondott, hogy ha ledöntötték a falat, akkor valahol háború lesz, de nem biztos, hogy éppen Berlinben. Mert annyi vér csordogál az alapjaiban, hogy azt nem lehet csak úgy ledönteni. Valahol kitör a háború, az biztos. Addig is húzzuk össze magunkat.

– Háború, honnan lenne háború? – nevetgélt a vékonydongájú macedón. – A németek ünnepeltek, a saját szememmel láttam. Az egyik német nem tudott bánni a hegesztőpisztollyal, egyszerűen nem tudta begyűjtani. Es gibt keine Storm – mondtam neki. A német hunyorgott, ledobta a hegesztőpisztolyt, és azt kiabálta, hogy Freiheit, Freiheit. No, gondoltam, mit ér a Freiheit hegesztőpisztoly nélkül. De addigra néhányan hosszú kábeltekercecsekkel odavezették az áramot, én bekapcsoltam a hegesztőpisztolyt, magasba emeltem, és nekirontottam a falnak. Freiheit, Freiheit, ordítottam teli torokból. Majd én megmutatom a németeknek, hogy mi a Freiheit. A fal másik oldalán is őrzöngött a tömeg, ott is verték szét a falat, de azon a részen én törtem át elsőnek. A németek a vállukon cipeltek egészen a Brandenburgi Kapuig, ahol mustáros virslit osztogattak. Az örömmámorban úszó tömeg vállán faltam a mustáros virslit, és kiabáltam: Freiheit, Freiheit. Az ünneplésben annyira kimerültem, hogy alig tudtam hazavánszorogni. Otthon az asszony ordibált, miket beszélek összevissza, miért van tele a zakóm mustárflekkekkel? Még a nyakam töve is mustáros. Mondtam neki, hagyjuk a flekkeket, egy hegesztőpisztollyal ledöntöttem a berlini falat. Erre ő még hangosabban kezdett rikácsolni: leheljek rá, biztosan többet vedeltem a kellenél, nem csoda, hogy delíriumos fejjel azzal hozakodok elő, hogy ledöntöttem a berlini falat. Részeg disznó, üvöltözte. Ráleheltem. Persze, hogy nem volt bennem egy promil maligán sem. Az asszony idegesen hunyorgott, és bekapcsolta a televíziót. Tényleg, ámuldozott. Na, látod, lelkem – mutattam a népünnepeyre –, nincs többé fal, én döntöttem le, te meg a mustárflekkekkel hozakodsz elő.

– Ez semmi – kapcsolódott be a társalgásba a pörge kalapos. – A szemét volt a legnagyobb gond. A munkavezető ordított ránk, hogy reggelre ragyogjon a város. De hogy ragyogjon, ha szétverték a falat, és a törmelék halmokban állt. Charlottenburgban könnyebb volt, ott nem csináltak ra-

mazúrit. Engem nem oda osztottak be, hanem Kreuzbergbe. A törökök csodálkoztak, mi ütött a németekbe, hogy szerteszt dobálják a kartondobozokat, a műanyag zacskókat, és ordítóznak az utcán, holott nincs hétvége. Hát persze ünnepeltek. Hetekig gyűjtöttük a szemetet. Néha úgy éreztem, hogy sose jutunk a végére, mintha mind több törmelék lett volna, hogy előnt bennünket a hulladék. Egyszer a nagy porszívóval, amilyen csak a németeknek van, szippantottam fel a port a szétvert fal körül, de előbb gondosan a konténerbe helyeztem a törmeléket, mire egy német rám ripakodott. Mit csinálsz, te őrült? Ez az európai történelem része. Így vigyáznak az idegenek a mi történelmünkre!? Azonnal rakd ki a konténerből! Mire én ijedten kipakoltam a konténerből, mert nem akartam bajba keveredni. Pár év múlva az egyik török boltban képeslapokat pillantottam meg, amelyeken egy átlátszó műanyag dobozkába a fal egy-egy darabkája volt. Azonnal küldtem egy ilyen képeslapot a sógornak Szerbiába. Látod, ez a híres német történelem, amit én megvagyztam. Nem értett semmit az egészből. Azt válaszolta, miféle szilánkokat küldök én haza, van neki ebből Szerbiában épp elég. Küldjek inkább német márkát! Sasokat! Pedig milyen igaza volt annak a patrióta németnek, erre sokkal később jöttem rá. Történelem volt, csak miközben az utcákat tisztogattam, nem gondoltam rá, hogy mi történik körülöttem. Mert én olvasok német újságokat is. Minden szombaton megveszem a Tagespiegel. Bizony ám, mert a mozik műsorát rendszerint átböngészem a feleségemmel, mert Berlinben sok mozi van, és én szeretek moziba járni, úgy, mint gyerekkoromban. A Tagespiegelben írta, hogy csakugyan történelem volt, csak az a baj, hogy ti nem olvastok újságokat. Historisches Ereignis, így írta. Tudjátok-e, hogy mi az, hogy historisches Ereignis? Fogalmatok sincs róla, csak a füstölt, házi kolbászokon töritek a fejeteket. Meg a grillezett báránypecsenyén, a német márkán, aztán meg az eurón. Az én öt eurómon. A historisches Ereignis az, amikor lecsap a ménkű, és nem tudni, kit talál el.

Az autóbusz utasai ezennel megelégtéltek. Hogyne tudnák ők, mi az a historisches Ereignis! A vajdasági asszony türelmesen megmagyarázta a pörge kalaposnak, hogy ne becsülje le az egyszerű embereket, ő is tudja nagyon jól, hogy mi a historisches Ereignis. – Der Chef sagte – kezdte a mondókáját –, hogy az euró bevezetése is historisches Ereignis. Ezért téved az úr, amikor becsmérlí a közös valutát. És a Chef sagte noch, hogy az Európa ist ein historisches Ereignis. Megdicsért, hogy már harminc éve milyen szorgalmasan dolgozom a cégnél, ezért biztosan számíthatok egy nagy Geschenkre. Megkérdezte, hogy járok-e a Kirchébe. Hogyne járnék, vasárnap délelőttönként, ha nem vagyok ügyeletes, akkor megyek az evangelische Kirchébe. A chef bólintott, azt mondta, hogy rendben van,

ennek nagyon örül, mert minden európai jár templomba. Imádkozik, bűnhődik és bűnbocsánatot kér. Egy igazi európai mindig bűnhődik. Tudom-e, hogy mi az a bűnhődés? Hogyne tudnám, válaszoltam, a bűnhődés az, amikor a férjem pofon vág, én pedig zokogok. A főnök nagyot nevetett, azt mondta, hogy rendben van, a bűnhődés nem éppen ez, de valami hasonló. A mise után meg veszek igazi német Käseküchét a férjemnek, hogy neki is legyen ünnepe, mert ő nem akar szentmisére eljárni az evangelische Kirchebe, mert ő pravoszláv. Mondtam is neki, hogy ez egészen mindegy, én is pravoszláv vagyok, de egy Isten van. Az a fontos, hogy imádkozzunk, a békéért meg a szeretetért fohászkodjunk. Én imádkozok érte is meg Németországért is, hogy ne legyen vele baj, mert akkor jó nyugdíjat kapok meg szép Geschenket. A vallomás hallatán többen fanyalogtak. Mert az még sincs rendjén, hogy pravoszláv létére evangélikus templomba jár. A pörge kalapos sem hagyhatta szó nélkül, mert magyarázni kezdte, hogy a főnök tévedett, nem minden európai jár templomba, ő például be sem tenné a lábát, se az evangélikusba, se a pravoszlávba. Egyikbe se, azonban ennek ellenére európainak tartja magát.

A kalauz bejelentette, hogy rövidesen megérkezünk, minek öröme a cég minden egyes utast megvendégel egy-egy feketekávéval, hogy a berlini buszpályaudvaron frissen szálljunk ki. – Remélem, kellemesen érezték magukat, és a továbbiakban is igénybe veszik minden kényelmet biztosító járatainkat.

Egy tálcán egyenként kínálta a feketével az utasokat. Tejet kér hozzá? Cukor nélkül? Tudok adni édesítőt is. Az autóbusz néha zöttyent, egyik vagy a másik csészeből kilöttyent néhány csepp, azonban nem zavartatták magukat, valamennyien azt hajtogatták, hogy milyen boldogok, hogy végre megérkeztek.

– Így van, uraim és hölgyeim – vette a kezébe a kalauz a mikrofont –, rövidesen megérkezünk. – Én is rendkívül boldog vagyok, hogy Berlinben tölthetek önökkel legalább egy napot. Szundítok egyet, aztán az utcákon kóborgok, időnként felkapom a fejem, körülnézek, és azon tépelődöm, hogy melyik városban vagyok. Amszterdamban, Párizsban, Zürichben, Oslóban, Stockholmban? Mert az utcákon kószálva sokszor abban sem vagyok biztos, hogy hol vagyok. De csak lépkedek előre és nem félek attól, hogy eltévedek. Ezért választottam ezt a szakmát, és higgyék el, hölgyeim és uraim, nincs szebb dolog mint autóbuszsofőrnek, utaskísérőnek, illetőleg kalauznak lenni. Az ember hol itt hajtja le a fejét, hol ott. Már fiatalkoromban is arról álmodoztam, hogy kalauz leszek. És megvalósult az álmom. Igaz, kezdetben nem engedték, hogy külföldi járatokon dolgozzam, mert oda csak a párttagok mehettek. Ak-

kor én is betagosodtam. Mert ha ez a feltétel, ám legyen. Valamit valamiért! Bizony, bizony, én Európa miatt lettem kommunista. Amint kézhez kaptam a tagsági könyvecském, a főnökség rögvest engedélyezte, hogy a bécsi járatra kerüljek. Tisztelt uraim és hölgyeim, elárulom önöknek, hogy Bécsot úgy ismerem, mint a tenyeremet. Azóta sem pihenek. A feleségem rimánkodik, hogy hagyjam abba a csavargást, kérvényezzem, hogy tegyenek át a Kuršumlja–Niš-vonalra, azonban semmi pénzért sem cserélném fel a mostani hosszú távokat. Miféle Kuršumlja–Niš? Mindig Európában akartam csellengni. És így lesz ez addig, amíg bírom. Mert bizony gyakran megtörténik, hogy útközben elszunnyadok, ilyenkor rémálmok törnek rám, nem bírok felmászni az autóbusz lépcsőjén, hogy elfoglaljam a helyem. Szerencsére megzöttyen a busz, felriadok, kitekintek az ablakon, és elégedetten állapítom meg, hogy Európában vagyok. Hallgatom a motor zúgását, figyelem a sofórt, és boldog vagyok. Csak otthon kap el a nagy szomorúság. Odahaza jobban nyomaszt a gondolat, hogy elkap valami benga, és nem utazhatok többet. Fájnak az ízületeim, sajog a térdem, gerincemet éles fájdalom kínozza. Feltápáskodok az ágyból, és érzem, hogy mehetnékem van. A fiam sem ért semmit az egészségből. Hiába magyarázom neki, hogy az unokánk is legyen kalauz. Ő csak a fejét rázza, azt mondja, hogy márpedig a gyerekből banktisztviselő lesz, mert egyedül ott lehet megtollasodni. Nos, hát ez a baj, hogy ma mindenki meg akar tollasodni, de azt is lehetőleg azonnal. Csak a pénz a fontos. Magyarázom a fiamnak, hogy van valami, ami a pénznél is fontosabb, az, hogy az embernek legyen valami rögeszméje. Nekem Európa. Erre a fiam letorkol, hallgass, mondja, te a mániádért még a kommunista pártba is beiratkoztál. Most meg szégyellheted magad. Ezzel aztán felbőszít. Dühömben sokadszor ismétlem meg neki, amit már oly sokszor elmondtam a családban, én Európa miatt lettem kommunista. A fiam hahotázik, azt állítja, hogy soha életében nem hallott még ekkora marhaságot. A feleségem közbeszól, leinti a gyereket, és azt mondja: hagyd rá az apádra, mindig ilyen bolondos volt. Amikor megkérte a kezem, a tengerre akart nászútra vinni, mégpedig Tivatba, ahol kalauzként egyszer megfordult. Én meg tiltakoztam, megbolondultál tán, a tengeren akarod elszórni a pénzt? A fiam még ezen is csak röhög. Rájuk hagyom. Úgysem értenének meg. De a kedves utasok bizonyára jól értik, mit akartam ezzel mondani.

A kalauz szónoklata közben azokra a fiatalemberekre gondoltam, akikkel a nyelvórákon ismerkedtem meg. Biztosan arra várnak, hogy egy kalauz elkiáltsa magát: Berlin, via Dresden! A délelőtti órában megpillantják a berlini eget. A németórákon a fiatal orvostanhallgatók németül

tanultak, hogy alkalomadtán a németeket gyógyítsák. Olyannak tűntek, mint a roma gyerekek, akik a fagyaltot nyalogatták. Magoltuk a német szavakat, és válaszoltunk tanárnő kérdéseire. Milyen családi ünnepségre készül Herr Schmidt és Frau Barbara december 24-én? Weihnacht, válaszoltunk kórusban, és boldogok voltunk, hogy megtaláltuk a megfelelő német kifejezést.

A szocializmus idején főleg a proletárok ízlelgették a német szavakat, hogy az Aldiban be tudjanak vásárolni. Azonban nincs szükség többé proletárookra. Azok az értelmiségiek távoznak, akik beleszülettek a vad keleti kapitalizmusba. Hallgattam őket, és azon törtem a fejem, hogy vajon milyen emlékeket ébresztenek bennük a német szavak. Emlékeznek-e a szüleikre, gyerekkori játszótársaikra, az első szerelemre, emlékeznek-e a németekre, akikről az iskolában tanultak, emlékeznek-e a régi filmekre? Nem, nem hiszem. A legjobb, ha nem emlékeznek semmire.

Az egyetemisták sem emlékeztek semmire. Magolták a német szavakat, az igeidőket, a ragozást, miközben arra panaszkodtak, hogy a német nyelv sokkal nehezebb, mint az angol. Erre szóba hoztam nekik, hogy valamikor a Vajdaságban többszázsezer német élt. Újvidék polgárai közül minden negyedik német anyanyelvű volt. A városban minden valamire való ember iparos, ügyvéd és orvos, aki adott magára, három nyelven beszélt. Tágra meresztették a szemüket. Csodálkoztak, mint a pörge kalapos sógora, aki nem értette, miért küldi a sógor a berlini szuvenírt, a fal törmelékét tartalmazó képeslapot.

– És hová tűntek a németek? – érdeklődtek.

– Elzavartuk vagy főbe lőttük őket – válaszoltam.

Felkapták a fejüket. Gyanakodva szemléltek, biztosan azt gondolták, hogy kitaláltam a történetet. Ők sem emlékeztek semmire. Az értelmiségiek se, Tito proletárjai se, az utastársaim se, akik lassan nyugdíjba vonulnak. Újabban már nem kellettek. A proletárokkal betelt a német ház, az ipar automatizálódott, a szoftverek dolgoznak, a fehér galléros szakember a gombokat nyomogatja, nincs többé szükség rájuk, egyébként is a proletárok rövidesen kihalnak. Utcaseprők még kellenek ugyan, de lassan felváltják őket a gépek. Különb is az utcaseprők, a szobalányok, a pincérek, a mosogatólegények nem igazi prolik. A portásokból pedig úriemberek lettek, a kamerákkal összekötött monitorokat figyelik, és ha valami gyanúsat észlelnek, megnyomják a riasztócsengőt. A gépek kiütdték a ringből a proletárokat. Nem lobognak többé a vörös zászlók, Marxot csak az egyetemeken tanulmányozzák, kimúlt a kapitalizmus ellenfele. Véglegesen megnyerte a csatát. Vége az egyenlőségről szóló badarságnak.

Akinek ez nem tetszik, essen depresszióba, legyen boldogtalan, bontsa fel a házasságát, vagy nyerjen a lottón.

Gyakoroltuk a német konverzációt. Am Sonntag geht sie mit Dieter spazieren. Am Nachmittag geht sie ins Kafé. Én is a könyv után nyúltam. Ich habe eine Geschichte für Zeitung. Also... im Rhein schwimmt ein Krokodil. A rajnai krokodilusok jó kedvre derítettek. Jobb lenne, ha én is felejténék, és elképzelném, amint a németek a Rajna partján a krokodilusokkal incelegnek. Egész Németország turistairodái kirándulásokat szerveznének a Rajnára, hogy a honpolgárok megbámulják a rajnai krokodilusokat.

Mindenki jól járna. A polgárok végre nemcsak a televízióban látnának krokodilt, sőt, a Nílushoz sem kell elzarándokolni, hanem itthon, a saját hazájukban, a Rajna folyóban csodálkozhatnának rá a hullőre. A turista-irodák pedig zsebre vágnák a nyereséget. Minden élményt meg kell szervezni, aminek ára van. Úgy van, gondolom, és folytatom a német nyelvleckét. Ja, das Tier ist sehr gross, 1 meter 50 lang... Sie sind interessiert? Hogyne, persze, a krokodilusok különlegesen foglalkoztatnak, a legjobb lenne, ha a krokodilusokon törném a fejem, és nem arról a német ezredesről morfondíroznék, aki a szakadékba vetette magát, vagy pedig Vladimírról, aki tönkretette az életét, elitta az eszét, mert nem célozta meg időben a német ezredes bokáját. Vagy Lenka apjáról, aki pisztolyt emelt a lányára meg annak jövőbelijére.

A berlini nemzetközi buszmegállóban rokonaik, ismerőseik várták utastársaimat, és nyomban az otthoni hírekről vallatták őket. Ők meg a felől puhatólódznak, hogy mi újság itthon, mármint Berlinben. Hol lesz nagy kiárúsítás, milyen kedve van a német főnöknek. Keveréknyelven: félig német és szerb, illetve albán vagy macedón nyelven társalogtak. A pályaudvar kis Bábelre emlékeztetett. Az utasok a táska mélyéről előkötötték az eldugott karton dohányárut, elégedetten rágyújtottak a peronon. Mélyen letüdözték a szén-dioxidot, midőn elégedetten vizsgálták a város panorámáját. Árulkodó tekintetük sugallta, hogy ők biz hazaértek. Az égő cigarettacsikket nem tapossák el az aszfalton, mint odahaza, hanem gondosan, az arra kijelölt cigarettavég-tartóban nyomják el.

Gyalog eredtem útnak. A Kurfüstendammon hullatták leveleiket a plátánok, az utcatisztítók buzgón takarították az avart. A berliniek az utolsó őszi napsugarat élvezve plédbe takarózva üldögéltek a kis kávézók teraszain, és biztos voltam benne, hogy a mediterránról álmodoztak. Hiányzik nekik a tenger, habár az utolsó bágyadt napsugár a tenger emlékét idézi meg, még annak is, aki sohasem látta a tengert. A mediterránról álmodozó németeket figyeltem, és arra gondoltam, mire emlékeznek ők. Talán nekik

is jobb, ha nem emlékeznek semmire. Ha beszédbe elegyedtem velük, kiderült, hogy ők is a távoli tenger és a távoli mennyboltozat között bolyongnak. Egyetlen szóval sem utaltak azokra a németekre, akikről az iskolában tanultam. Azokra sem, akiket az olvasmányélményből megismertem.

A nyitott Berlin némán bűnhődött, amíg Berlin rajongói is bűnhődtek. Mindenki barátságos volt, mindenki kedves, még az utca embere is szívélyesen válaszolt, ha számomra ismeretlen utca vagy a metróállomás felől érdeklődtem. Már-már túlságosan barátságosak voltak, túlságosan nyitottak, mintha csak ezzel is saját titkukat kívánták volna leplezni. Kezdem gyanítani, hogy a németek a titok népe, titkot hordanak magukban, amelyeket nem mernek senki előtt sem feltárni. Még maguk előtt is ügyesen palástolják. Mi lesz velük, ha egyszer feltörnek belőlük?

Mohón lapozgattam az újságokat, amelyek mindent megírtak, amit a civilizált országokban megírnak. A német újságok szókimondóbbak, mint a szerb vagy a magyar sajtómunkások irományai, mintha minden erejükkel azt akarnák bizonyítani, hogy náluk nincs rejtély. A német politikusok mértéktartóak, igazi profik, kerülik a szenvedélyeket, mint az ördög a keresztet. Banktisztviselőkre emlékeztetnek, akik figyelnek, mindent tudnak, de semmit sem akarnak elárulni. Németország olyan, mint egy európai periszkóp, mindent figyel, és többet tud a világról, mint az amerikai, az angol, a francia, a svéd, az orosz, a magyar vagy a szerb állam, de mindenről mélységes udvariassággal hallgat, mintha vendég lenne Európában.

Berlin szívében óriási holokauszt-emlékművet emeltek, amelyek között japán turisták fotografálnak. Az emlékműre nyíló kávézó teraszán egy férfi megtörlí a szemüvegét, a Die Zeitot olvassa, aztán az asztalra teszi az újságot, és hosszan figyeli az emlékmű labirintusszerű síremlékei között játszadozó gyermekeket. Vajon mire gondol? A gyerekcsoportból kiválik egy kislány, és a férfi felé tart. – Milyen fagyit kérsz? – kérdi az apa. – Málnásat – kiabálja a gyerek. Rövid idő múlva a kislány az apa mellé ül, együtt nyalogatják a fagyaltot a holokauszt-emlékmű tövében, én pedig lassan kortyolgom a presszókávémat. A fagyizás után a gyerek csalogatja az apát, hogy bújócskázzanak a nagy kiterjedésű labirintusban. Az apa engedelmeskedik, elnézem, milyen önfeledten játszanak. Igazuk van, Európa – legalább látszólag – megváltozott.

Amiről nem tudok, arra nem is merek gondolni.

A bújócskázó apa és fia látványa után szinte sokkolt, hogy nem találkoztam német titokkal. Jártam Berlin utcáit, az Oranienburger Strasse környékén nézegettem a zsidó emlékműveket, a masszív bejárati ajtókat, és azon tételődtem, hogyan törtek be a félelmetes SS-legények ezekbe a

házakba. Szétverték őket? Vagy pedig a német kultúrában nevelkedett fegyelmezett zsidók az első csengetésre kiléptek, és követték hóhéraikat, arra gondolva, talán van még némi remény? Legfeljebb kisebbik részük rejtezkedett egyik-másik berlini szoba fallal elzárt szekrénye mögött, azzal az aggodalommal, hogy abból a dohos sarokból sohasem szabadul.

Néhány nap múlva szemerkélő esőben, a Brandenburgi Kapu közelében, esernyő alatt néztem végig a nagy európai ünnepséget. Politikusok, értelmiségiek szónokoltak, a tömeg pedig figyelmesen hallgatta őket. Arra emlékeztetettek, hogy milyen nagy esemény volt a berlini fal ledöntése, és mindenki Európa egységét dicsérte. Óriási esernyők alatt szónokoltak Európa élpolitikusai. Mindenki itt volt, aki számít. Egy asszony felemelte kislányát, hogy jobban lássa őket. – Csodára vártunk, és lám, megtörtént – mondta neki. – Menjünk haza, nagyon fázok, s a televízióban jobban látom, mi történik itt – kérlelte a kislány. Az asszony arca elkomorodott. Bizonyára valami fontosat akart mondani, azonban letett róla. Kézen fogta a gyereket, és kivezette a tömegből. Ázva-fázva végignéztem az ünnepélyt, kirtartottam, hogy lássam, miként dőlnek össze a berlini fal ledöntését jelképező sztiroporlapok. Dominóeffektus. A fal ledőlt, de a körülöttem ácsorgó emberek kirtartóan ácsorogtak. Valamire vártak még, akárcsak én. Hitetlenkedve bámultam a földre zuhant sztiroporlapokat, a szemetesekre gondoltam, mennyi munkájukba kerül, hogy másnap eltakarítsák a szemetet. Tapasztalatból tudom, hogy a habkönnyű sztiroport nehezebb összegyűjteni, mint a kőtörmeléket. De jönnek majd a hatalmas német porszívók. Elképzelttem a pörge kalapost, amint zaftos káromkodások közepette rohangál a sztiroporszemcsék után. Aztán azt gondolja majd, hogy a németek csúfot űztek belőle. Óvatosan, hogy a lassan és tanácstalanul szétszéledő tömegből senki se vegye észre, letörök egy darabkát az egyik sztiroporlapból. Elteszem emlékébe. Ez maradt, csak ez.

Másnap találkoztam Lenkával.

Alig ismertem fel. Ő sem ismert volna fel engem, vallotta be, ha nincs nálam a megbeszélt jel: az asztalra helyezett kis doboz. Tétován állt előttem. Bár csak egy másodpercig tartott ez a bizonytalanság, a következő pillanatban megőrültünk egymásnak. Az ő haja is őszbe fordult, akárcsak az enyém. Először is átadtam neki a dobozt. A nagynénid küldi. Az arca elkomorult.

– Azóta soha többé nem voltam otthon – mondta.

Hogy valahogy felvidítsam, a sztiroporlapokról meséltem neki. – Ne aggódj emiatt, nincs ennek semmi jelentősége, a múlt úgy dől össze, mint a kártyavár. Mint a kártyalapok, amelyekből gyerekkorunkban kastélyokat építettünk.

Zavartan pillantott rám. Újra elhibáztam, gondoltam, és rákérdeztem, hogy milyen volt akkor, amikor az igazi betonfalat rombolták.

– Nicht besonderes – válaszolta. – Azon az éjszakán nagy volt a mozgólódás. Mein Mann Helmut, azt mondta, lehet, hogy megnyílik a határ. Következik a Freiheit. Megígérte, hogy ha ez a hír valóra válik, akkor elvezet Kelet-Berlinbe, hogy megmutassa a házat, amelyben a Grossvatter lakott. A nagyapját egyébként Szibériába toloncolták az oroszok, mert Hitler Soldat volt. In Sibir hat er gestorben. Pár nap múlva éjfél után arra ébredtem, hogy Helmut a szalonban a tévét nézi, és szeméből patakszanak a könnyek. Lecsendesítettem a televíziót, nehogy az Enkelék, akik éppen vendégségben voltak, aufwachen.

– Wir haben gesühnen – mondta Helmut.

– Mi az, hogy gesühnen – kérdeztem. Helmuttól sohasem hallottam ezt a szót. Hosszasan maga elé nézett. Tanácstalan tekintetéből azt olvastam ki, mintha ő sem tudná, hogy mit jelent ez pontosan.

– Sühne, gesühnen – motyogta maga elé. – Te ezt sohasem érted meg – mondta –, és váratlan mozdulattal kikapcsolta a televíziót. A nagyapja házához sem vezetett el soha.

Aztán kibontotta a dobozt, gondosan az asztalra helyezte a fotókat, és sokáig bámulta apja partizán kitüntetéseit.

– Er hatte Recht, als ein Revolver in der Hand kizavart bennünket – mondta maga elé.

Úgy találtam, hogy nem nekem szánta a mondatot. Hallgattam

– Er hatte Recht – folytatta, aztán zavarában a fejéhez kapott. – Ne haragudj, vagy harminc éve nem jártam Heimat, egy kicsit elfelejtettem szerbül. A gyerekeim sem tudnak. Az unokák se. Igaza volt az öregnek, de én nagyon boldog voltam. Nem ismerek külön és jobb embert a férjemnél – tette hozzá. – Ha újra kellene kezdenem, akkor is ugyanígy cselekednék, akkor is, ha az apám lelőne bennünket, mint egy kutyát.

Szeme haragosan villant, holott könnycseppekre számítottam. Sühne, Sühne, motyogtam magam elé, az addig számomra is ismeretlen német szót.

A szótárban keresgélve ismertem fel a német titkot. Meg az enyémet is. A miénket is. Azt jelenti, hogy bűnhődés. Ennyi az egész.